

ISSN 0780-8828

lisalmen luontouutiset
2005

Hallitus

Puheenjohtaja

Kai Jäderholm
jader@dnainternet.net

Varapuheenjohtaja

Jukka Väre
jukka.vare@iisalmi.fi

Rahastonhoitaja, museonhoitaja

Pertti Kaarakainen
pertti.kaarakainen@surfeu.fi

Sihteeri

Jarmo Yliluoma
yliluoma@dnainternet.net

Jäsenet

Sirkka Immonen
sirkka.immonen@iisalmi.fi

Heidi Rönkkö
heidi.ronkko@iisalmi.fi

Jaakko Laasanen

Martti Mäkelä
sirkka.heiskanen-makela@
dnainternet.net

Eini Tallgren
matti.tallgren@luukku.com

Tellervo Suhonen (varajäsen)
Erkki Väisänen (varajäsen)

Kannen kuva

Olli Korhonen
olli.korhonen@luukku.com

Tässä lehdessä

Puheenjohtajan palsta 3
Jäderholm Kai

Museoasiaa 4
Kaarakainen Pertti

Ohenmäen tervaleppääarre 5
Skarén Uolevi

Kottaraistutkimusta Espanjan
aurinkorannikolla 6
Antikainen Eero

Ylä-Savon lehmuksista 8
Tallgren Matti

Naakkojen sosiaalinen tapahtuma
talvisessa metsässä 10
Antikainen Eero

Kaikkien aikojen hanhiarktika 11
Niiranen Markku

Mitä liituriemon ruuminavaus
paljasti? 13
Skarén Uolevi

Ylä-Savon helmipöllöt 2005 14
Skarén Uolevi

Rahdinajo 16
Tallgren Eini

Onneton pikku-uikku Iisalmessa 19
Kaarakainen ja Skarén

Taitto

Jarmo Yliluoma
yliluoma@dnainternet.net

Kaarakainen Pertti ja Skarén Uolevi

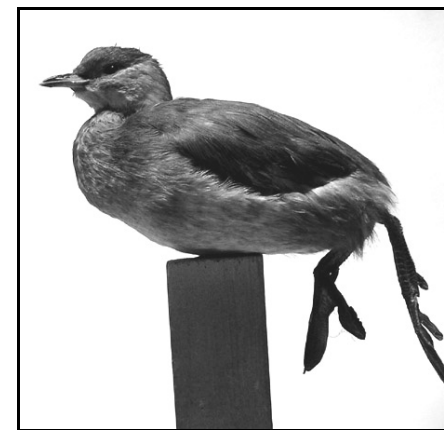
Onneton pikku-uikku Iisalmessa

Päivi Ryhäsen lapset huomasivat 11.12.2005 Neulalammen jäällä harakoiden ahdistavan pientä vesilintua. Uhri otettiin hoitoon ja soitettiin luontomuseoon, josta lintu todettiin pikku-uikuksi. Museolta annettiin ruokintaohjeet ja pikkukaloja.

Viikon elätyksen jälkeen lintu kuitenkin menehtyi. Sen kaikki sisäelimet näyttivät normaaleilta, mutta iso perna viittasi johonkin tulehdukseen. Toisen siiven ran-teessa olikin bakteerivisvää erittävä vamma. Ulkoisia vammoja ei ollut, mutta lintu oli erittäin laiha. Viikon ruokinta ei riittänyt kuntoa kohentamaan.

Kuopion ja Pohjois-Savon linnut - kirjan (1999) mukaan Iisalmessa ollut kolme aikaisempaa havaintoa pikku-uikusta.

Lintu täytetään Iisalmen luontomuseoon.

Tämä pikku-uikku menehtyi joulukuussa 2002 Iisalmen Paloisvirran sulaan.
Kuva: Jarmo Yliluoma

Lehden julkaisija:

Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistys

Sähköposti:

toimisto@iisalmenluontomuseo.net

Yhdistyksen osoite

Iisalmen luontomuseo
Kirkkopuistonkatu 9
74100 IISALMI

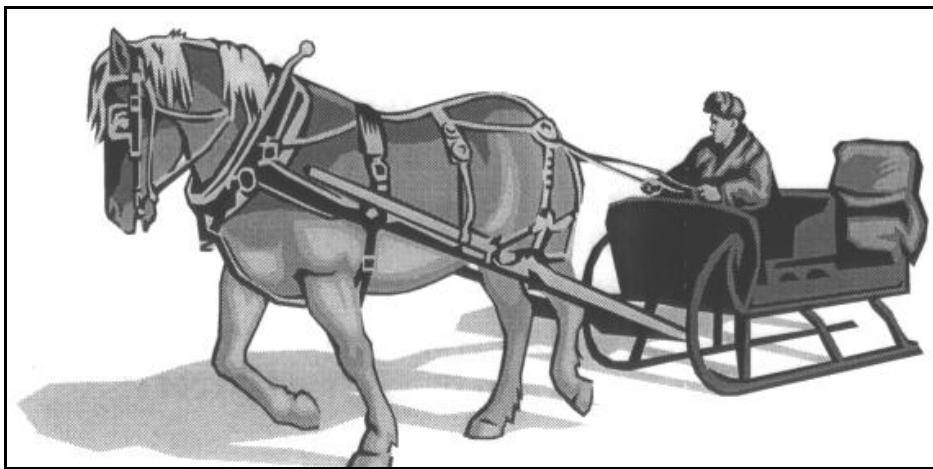
Kotisivu:

www.iisalmenluontomuseo.net

na kuulla ja nyt sukutarinoita kerätessäni kerrata. Jauhojen ja raudan ohella tärkeimpiin rahdattaviin kuuluivat viina ja olut. Gust Ranin hallitsi Kuopiossa viinan valmistusta ja ulotti 1870-luvulla myynnin Iisalmeen. Viinan suuren menekin takia Fr. Dahlbäck perusti tislaamon Iisalmeen ja näiden tuottajien viinatynnyreitä kuskattiin rahdinajossa Kajaaniin. Paluumatka viinareissuilla oli yhtä "juhlaa", sillä tynnyreitä kallistelemalla saatiin majapaikoissa aikaan kunnon kemut ja kaatokännit. Erään tällaisen yön jälkeen rahtimies heräsi huomaten ma-

kaavansa maassa kärrynratas kaulan vieressä. Pelästys oli niin ankara, että hänestä tuli kerralla raittiusapostoli, joka ei sietänyt viinaa missään tilanteessa. Hänestä tulikin Mäkikylän raittiusseuran kantavia voimia ja seurantaloon "Mirrilän" ahkera rakentaja.

Pienenä lisäyksenä haluan kertoa, että jauhot, joita rahdattiin Kajaaniin, jauhettiin Iisalmen myllyissä. Jyvät haettiin pääasiassa Iisalmelaisilla laivoilla Pietarista. (Näin kerrotaan Tauno Räisäsen Iisalmen historiassa 1860 - 1930).

Tässä ollaan hupiajellulla kevyellä korjareellä. Korjanperäiset vielä puuttuvat.

Jäderholm Kai

Puheenjohtajan palsta

Keski-ikä on jälleen noussut jäsenistössämme. Tämä on tietysti yhteinen linja lähes kautta koko yhdistyskentän. Liitto on aloittanut jäsenkampanjoinnin ja mekin yritämme kantaa osavastuunamme siitä. Aktiivisia toimijoita, etenkin nuorempia, kaivataan. Se, millä heitä saadaan yhdistystoimintaan, onkin sitten se "viisasten kivi".

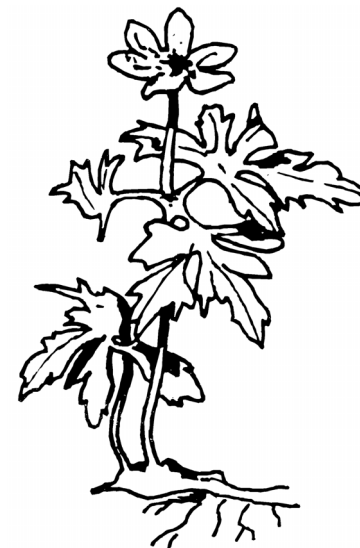
Vaikka meilläkin toiminta on hieman urautunutta, eikä aina ole palavaa innostusta, on asiamme kuitenkin kohtuullisella tasolla. Viimeaikaisista asioista on päällimmäisenä ollut liito-oravat. Kuinka puistonkäsittelyä voi tehdä parhaimpaan lintujen pesimäaikaan ja samalla kaataa liiturin pesäpuu. Mitä vaikutuksia on kotiseutumuseon ympäristön puistomaiseksi tekemisellä, kuinka Ohenmäen liituri-alueen käy? Entä "ikimetsä"-hakkuut Runnilla? Liito-orava kartoitusta on tehty kiitettävällä innokkuudella Ylä-Savossa, eikä vähiten varta vasten palokattujen selvittäjien toimesta.

Luuniemi-asia käsiteltiin loppuun. Valittavasti luonto- ja virkistysarvot hävisivät asuntokaavoitukselle. Iisalmen kaupunki onkin tehostanut kaavoitusta merkittävästi. Kaavoituksen seuraaminen ja mielipiteidemme ilmaisu niistä on ollut toinen suuri työsaika yhdistyksessämme. Jää nähtäväksi, voimmeko ohjata kaavoitusta mieleisemmee suuntaan.

Ilahduttavaa harrastustoiminnassa on ollut lintujaoksen aktiivisuus. On tehty retkiä, tarkkailtu linnustoa, tiedotettu asioista jne., tornien taisto ehkä yhtenä

näkyvimmistä osista. Kaikki toiminta on tietysti kiinni innostavista harrastajista, jotka saavat temmattua muitakin mukaan ja tässä lintujaos on onnistunut erinomaisesti.

Eikä tietysti pidä unohtaa mahtiprojektiamme, luontomuseota. Se ylläpito ja koelmien kartuttaminen on todella merkittävää työtä, joka helposti unohtuu. Aina ei toiminnan tarvitse olla näyttävää. Hiljaisella puurtamisella, joka joskus tuntuu puuduttavaltakin, on suuri merkitys kokonaisuudelle. Luontomuseotoimintaa voidaan pitää yhdistyksessämme helmenä ja onkin syytä kiittää sekä toivoa museotyön edelleen jatkuvan tehokkaana.

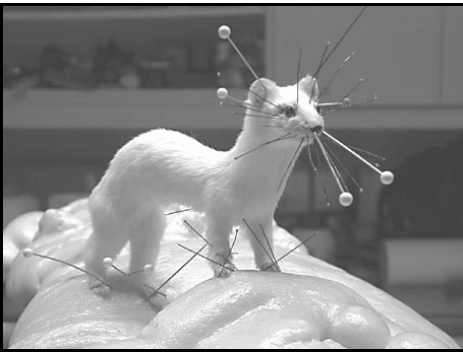

Museoasiaa

Taas on vuosi mennyt ja uusi tekee tuloaan. Olemme ahkeroineet uutterasti museokokoelmien kimpussa saaden lueteluitua, järjesteltyä ja säilöttyä edellisen vuoden tahtiin (4173) näytettä, kaikkiaan niitä on säilötty noin 50 000. Tekemisistämme joudumme antamaan tarkan selvityksen museovirastolle, joka avusti toimintaamme 2500 eurolla.

Työntekijöinä ovat olleet Penttosen Ritva ja Kumpulaisen Sanna, lisäksi pari työharjoittelijaa. Tytöt myyvät museolta omakustannushintaan auringonkukan siemeniä, kauraa ja pähkinöitä, lisäksi sieltä on saatavissa ruokintalautoja ja kevään tullessa lintujen pesäpönttöjä. Käyttäkää hyväksenne!

Olemme myös auttaneet pieniä eläinlapsia elämän alkuun, koska niiden emo oli jostakin syystä menehtynyt. Nyt on kiva käydä katsomassa, kun ne viipottavat aikuisten tovereittensa maailmassa. Yl-

Lumikko täytettävänä. Kuva Jarmo Yliluoma

lättävää on, kuinka hyvin mm. oravanpoikanen vieroutuu keinoemostaan, kun pääsee haistelemaan vapaata luontoa.

Luonnonystävät ja museo ovat saaneet Internetiin uudet kotisivut. Sieltä löytyy tietoa luontomuseon ja IILYY:n toiminnasta. Kannatta käydä vilkaisemassa!

Uusi osoite on
www.iisalmenluontomuseo.net.

Siellä on myös palautesivut, johon voitte jättää toiveitanne / mielipiteitänne. Uusi sähköpostiosoitteemme on **toimisto@iisalmenluontomuseo.net**.

Sivuilla on lintuhavaintojen palautuslomake. Käytä sitä ja käy samalla katso-massa uudet lintuhavainnot.

Museon väki toivottaa kaikille lehden lukijoilleen oikein hyvää alkanutta vuotta!

rautaa Jyrkän tehtaalta Soinlahteen. Miten tärkeänä elinkeinona rahdinajoa pidettiin, kuvaa se, että ihmeteltiin yleisesti, millä sitten eletään, kun rahdinajo loppuu.

Tavaravientimatka Kajaaniin kesti tavallisesti kaksi ja puoli vuorokautta. Ensimmäisenä päivänä haettiin tavarat Soinlahden laiturista ja myöhemmin rautatien valmistuttua Iisalmen asemalta, ja ajettiin niiden kanssa aina Murtomäkeen saakka yöksi. Yökortteerina oli käytettyin Altti Mulari. Seuraavana päivänä vietiin kuormat perille Kajaaniin ja lähdettiin paluumatkalle. Palata ehdittiin Mainualle tai Murtomäkeen. Mainuan Tervola oli hyvinkin käytetty kortteeripaikka. Kolmantena päivänä palattiin kotiin Mäkikylään. Palkkaa tältä matkalta maksettiin esim. jauhoista: 72 kg:n painoisesta säkistä 1:-, kuorma 7 - 8 säkkiä. Muusta tavarasta maksettiin samassa suhteessa. Palkka tietenkin vaihteli riippuen kelistä sekä siitä, miten puute tavarasta Kajaaniin oli.

Matka oli sekä hevoselle että miehelle kokolailla rasittava. Mennessä raskaan kuorman päällä ei voinut juuri istua, eikä vieterittömissä lavoissa istuminen tulesakaan mitään herkkua ollut. Nukkuminen yökortteereissa oli myöskin hyvin satunnaista. Eipä siis näin ollen ollut ih-

me, jos rahtimies ilokseen ja "särpimekseen" viinapullonkin ryypäsi. Erikoisesti ensikertalaiselta rahtimieheltä vaadittiin Kajaaniin pullo "härkiäisiä" ja muille mukana olleille täytyi ryypyt tarjota, koskapa tapa oli sellainen. "Härkäpojun" kustannuksella koitettiin jo matkalla saada iloa aikaan. Niinpä lääninrajalla hänen täytyi rajapylvälle koh-teliaasti kumartaa, muuten ei muka saanut vieraaseen lääniin mennä jne.jne.

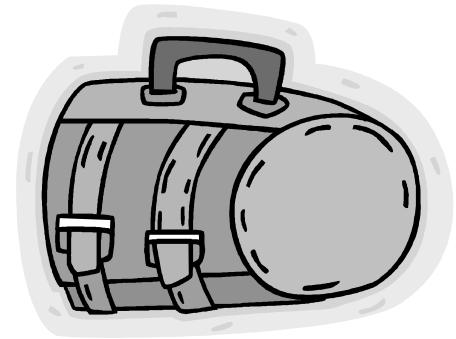
Rahdinajo, samoin kuin muukin hevosliikenne Iisalimesta Kajaaniin, loppui luonnollisesti rautatien valmistuttua (v. 1904). Myöskin Jyrkän-tehtaalle oli rahdinajo rautatehtaan käyntiaikana vilkasta. Soinlahden laiturilta vedätettiin sinne kalkkikiveä ja Jyrkältä Soinlahteen valurautaharkkoja. Valurautaharkkojen - "takkien" - vedätyksessä sattui ajajalle usein sellainen vahinko, että "takki" katkesi. Kun niitä vedettiin kappalepalkalla, jäi luonnollisesti yksi kappale liiaksi - tietysti ehyt - ja se jouti heittämään tiepuoleen. Kuormahan sillä tavalla keveni. Tien oheen heitettyjä "takkeja" oli hyvä käyttää saunan uuneihin, joissa niitä vieläkin yleisesti on. (Minunkin muistissani on kotini savusaunan kiukaan "takit", joiden varaan oli hyvä laittaa kiuaskivet).

Rahdinajo ei suinkaan taloudellisesti ollut mitenkään edullista. Päinvastoin ne talolliset, jotka sitä elinkeinokseen harjoittivat, usein talostaan hävisivät tai pelastuivat häviöstä vain rautatien valmistumisella.

Näin kiltti on Väinön kertomus mäkikyläisten rahdinajosta. Kiltteys johtuu varmaan siitä, ettei raittiusseuralaiselle haluttu kertoa rahdinajoon liittyviä kauhukertomuksia, joita minäkin sain lapse-

Rahdinajo

Eskelisten sukututkimuksia tehdessäni sain käsiini mielenkiintoista luettavaa: kaksi mustakantista käsinkirjoitettua paksua vihkoa. Ensimmäisellä sivulla oli kauniisti tekstattuna: Mäkikylän menneisyyttä. Toimittanut Väinö Heiskanen. Johdannossa kirjoittaja toteaa: "Ryhtyesämme laatimaan yksinomaan muistitietoihin ja suullisiin kertomuksiin perustuvaa esitystä kylämme menneisyydestä, teemme sen hyvin tietäen käytettävissämme olevan aineiston hataruuden. Ne tiedot, jotka olemme kylämme vanhemmalta väeltä saaneet, ovat toisistaan paljonkin eroavia ja osaksi ristiriitaisia.

Seuraavassa on koitettu noudattaa niitä tietoja, jotka ovat tuntuneet todennäköisemmiltä ja joista useimmat kertojat ovat samalla tavoin muistaneet. Päätös tällaisen historian kokoamisesta tehtiin Mäkikylän raittiusseuran kuukausikokouksessa Piekkelässä 21. päivänä 1929, jolloin ka valittiin toimikunta aineistoa kokoamaan. Toimikuntaan kuuluivat: Otto Eskelinen, Mandi Eskelinen, Atte Kauppinen, Väinö Heiskanen, Reetta Huttunen,

Ida Huttunen. Toimikunta piti pari kokousta, mutta tietojen keräilyyn se ei ottanut osaa.

Historiahankkeen eteenpäin viemisen otti sitten asiakseen Mäkikylän opintokerho, joka lukuvuoden 1931 - 1932 aikana keräsi muistiin puuttuvan aineiston. Erikoiden kiitollisia olemme Viliina Hynyselle o.s. Hirvoselle, joka kylämme vanhimpana on antanut tutkimuksemme korvaamattomia tietoja. Tämä kokoelma ei tule mielestämme koskaan valmiiksi. Aika veistää jatkoa lakkaamatta. Toivoisimme aika-ajoittain merkittävän muistiin niiden henkilöiden nimet ja työt, jotka jatkavat jo unhoon häipyvien esi-isiemme työtä." Johdannon allekirjoituksena on Nurmella, talvella 1932 Väinö Heiskanen.

Tämä Mäkikylä sijaitsee Sonkajärvellä, lähellä Kauppilanmäkeä ja Vieremän rajaa. Minun kotini Peltola oli Väinön kodin Nurmelan lähin naapuri. Tästä mustakantisesta aarraitasta olen valinnut pienen tarinan luonnonystävien iloksi lähinnä siksi, että rahdinajo tuntuu melkoisen eksoottiselta elinkeinolta nykyäänä.

Näin Väinö Heiskasen vihkosta: Paitsi maanviljelyä ja karjanhoitoa harjoitettiin myös monia sivuelinkeinoja. Näistä rahdinajo on ollut tärkein. Niinpä kertoivat vanhat tämän hankkeen jo loppuaikoinaan ennen rautatien valmistumista yrittäneen muodostua pääelinkeinoksi useammalle talolle. Vain kiireisimmät kylvö- ja korjaustyöt tehtiin, väliajat ajettiin tavaraa Iisalimesta Kajaaniin sekä

Ohenmäen tervaleppäaarre

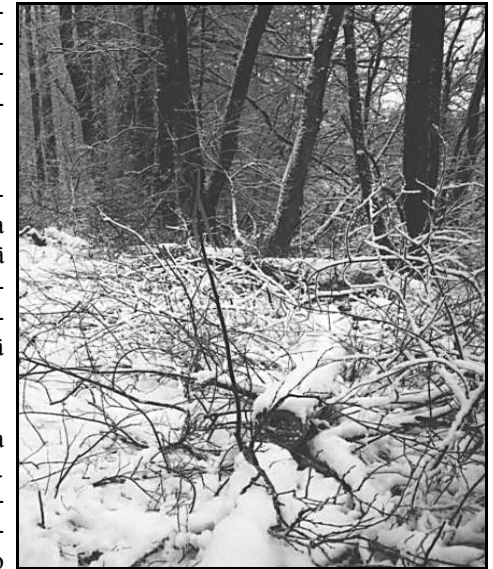
Iisalmissa Ohenmäen entisen varikkoalueen länsireunassa, Pienjärven rannassa on uskomattoman uljas lepikko. Suurimmat terva- ja harmaalepät ovat tukkipuita, joissakin näkyy jo tikankolojakin.

Varikon metsistä aikanaan vastannut Jorma Saarinen kertoo, että alkuvuosina 1940-luvun lopulla ranta oli heinäistä hevoslaidunta ohuine leppineen. Todennäköisesti sitä edeltänyt vaihe oli luonnonniitty, sillä pohjavesi oli ja on yhä lähellä pintaa.

Lepikkoa harvennettiin vuonna 1970 ja pieniä oja kaivettiin kosteimpiin kohtiin. Varikon henkilökunta olisi ottanut lepiä, mutta metsätoimisto esti, ja alue rauhoitettiin. Tuloksena on nykyinen hieno rantapuusto. Se on erityisen tärkeä siksi, että juuri tuolla paikalla asuvat edesmenneen varikon viimeiset liito-oravat jättikuisissa käyden ruokailemassa lepisä.

Varikkoa ympäröinyt, moninkertainen piikkilanka-aitakin on nyt poistettu lepikon ja kuusten välistä. Siihen ennättikin vuosien varrella kuolla monta liito-oravaa.

Niinpä ällistyimme marraskuussa 2005 tiedosta, että tätä huippuarvokasta aluetta oli alettu hakata. Aivan läheltä vesirajaakin oli kaadettu järeitä tervaleppiä.

Kaadettua lepikköä. Kuva Uolevi Skarén

Pohjois-Savon ympäristökeskus ei tien-nyt asiasta mitään, vaikka tervaleppälehtojen hakkuusuunnitelmista tulisi ilmoittaa ja pyytää toiminnalle lupa. Jo vuonna 1994 metsäteollisuuden omissa ohjeissa (mukana muiden muassa metsähallitus ja metsäkeskus Tapio) kehoitettiin ottamaan selvää suunnitellun hakkuualueen ympäristöarvoista.

Onneksi uhkaava vahinko huomattiin nyt ajoissa, ja hakkuut pysäytettiin. Toivottavasti niitä ei koskaan jatketa.

Kottaraistutkimusta Espanjan aurinkorannikolla

Marraskuinen Pyreneiden niemimaan iltapäivä alkaa tummeta yöksi. Kaupunkimaiseen Fuengirolan maisemaan ilmaantuu sankkoja lintuparvia. Mutkailen lenteleviä sekaparvia saapuu vuorien ja viheriöiden puolelta Los Pacosin ja eritoten Los Bolichesin kerrostaloalueelle. Linnut laskeutuvat korkeimpien rakennusten katoille, TV-antenneille ja johdoille. Ne näyttävät vain oleilevan ja tarkkailevan ympäristöä. Jotkut suurparvesta irtoilevat pikkuparvet tekevät lyhyitä lenkkejä talojen ylle.

Kuuden aikoihin hämärän tihentyessä linturyppäitä erkanee pääparvista yhä tiuhempaan. Kaikki laskeutuvat hetkisen kuluttua meren puolella sijaitseviin pikkukatu Rue de Callea reunustaviin puihin. Puut ovat plataaneja, joita on yhteensä 18. Ne ovat 12-14 metrin korkuisia tuuhea- ja leveälehtisiä, vahvarunkoisia kaupungin somistajia, joista jotkut ovat kasvattaneet kymmenkunta isoa haaraa. Näiden plataanipuiden lehvis- töön kottaraiset lintukimppu kerrallaan asettautuvat yöpymään. Vähälukuiset varpuset jätetään alimmille oksille. Yö- pymispaikkaa suojaavat korkeat, jopa 18-kerroksiset rakennukset, jotka vii- leänä vuorokaudenaikana estävät maalta merelle puhaltavan yötuulen kylmettä- vää vaikutusta.

Lintujen yöpymisen alkuun liittyy voi- makas iltalaulu, joka vaimenee keskiyötä kohti alkaakseen aamulla kuuden, seitse- män aikoihin uudelleen. Tällöin hiljaiset oksistot muuttuvat jälleen metelöiviksi

kolonioiksi, joista asteittain auringon noustessa irtaantuu pikkuparvi toisensa jälkeen. Parvet suuntaavat ruohostoalu- eille, puistoihin, pelloille ja vuorille. Alaoksilla yöpyneet varpuset hajaantuvat rakennetun alueen katoille, kaduille, to- reille ja rannoille. Päivällä plataanit ovat lähes tyhjiä.

Ensimmäisissä yöpymistarkkailuissa marras-joulukuussa 1996 laskettiin Los Bolichesissa kyseisellä katuosuudella yksistään 9860 ja 7880 yöpyvää kotta- raista. Tämän jälkeen seurannat laajeni- vat Mijasiinn, Los Pacosiin, Calahon- daan, Torreblancaan ja Benalmadenaan. Syynä havaintopaikkojen muuttumiseen vaikutti merkittävästi se, että Rue de Callen yöpymispaikka koki vuosituhan- nen vaihteessa ihmisen aiheuttaman ekokatastrofin: Osa plataaneista nimit- täin kaadettiin ja pystyyn jätettyjä puita karsittiin. Lehvästöt eliminoitiin massii- visesti. Naapuritalojen asukkaat eivät enää kestäneet lintujen aiheuttamaa me- teliä aivan ikkunoittensa alla. Talon- miehet kyllästyivät heidän katuosuuksi- ensa likaantumiseen.

Aluksi karkotusta yritettiin tehdä ampu- malla ja roskisten paukuttelulla. Kun se ei tepsinyt, turvauduttiin yllämainittuihin radikaaleihin toimenpiteisiin. Ihmisen ja lintujen intressit olivat törmänneet, jonka seurauksena kottaraiset saivat hädän yösijoiltaan.

Ylläkerrotuista primäärihavainnoista vuonna 1996 alkoi aurinkorannikon kot-

kautta. Kolmas kantoi Stavangerin muse- on (SW Norja) rengasta n:o 5 149 870, mutta sen alkuperäistietoja ei ole vielä saatu. Norjassa pitkän numerosarjan en- simmäinen vastaa meillä käytettyä kir- jainkoodia eli se merkitsee renkaan ko- koluokkaa.

Muista pöllölajeista todettakoon lyhyesti, että vain yhdellä asutulla viirupöllöpön- töllä käytiin, Kiuruveden Turhalassa.

Raivokkaasti hyökkäilevää emoa ei saatu kiinni, mutta neljä pulskaa poikasta ren- gastettiin. Varpuspöllöpesintöjä tuli tie- toon vain yksi, luonnonkolossa matalalla haavassa Iisalmen Kenkäjärvellä, sekin vasta pesinnän jälkeen. Kymmenestä pöntöstä talitintti oli vallannut seitsemän ja pyöräyttänyt kahdessa tapauksessa jopa 10 munaa.

	Autiot	Asutut	n
Lapinlahti	1	1	2
Iisalmi	7	3	10
Vieremä	1	0	1
Sonkajärvi	20	2	22
Rautavaara	6	0	6
	35	6	41

Taulukko 1: Helmipöllö pesinnät kunnittain.

Pönttöihin varastoitu saalis:	n	%
<i>Neomys fodiens</i>	2	3,3
<i>Sorex araneus</i>	3	5,0
Päästäisiä	5	8,3
<i>Myopus schisticolor</i>	1	1,7
<i>Microtus agrestis</i>	9	15,0
<i>Clethrionomys glareolus</i>	36	60,0
<i>Micromys minutus</i>	5	8,3
Jyrsijöitä	51	85,0
<i>Fringilla coelebs</i>	3	5,0
<i>Anthus trivialis</i>	1	1,7
Lintuja	4	6,7
yht.	60	

Taulukko 2: Helmipöllön saalismäärät pöntöissä.

Ylä-Savon helmipöllöt 2005

Odotettavissa oli myyrä- ja pöllökannan toipumista, sillä kevät 2004 oli varsinainen aallonpohja: vain yhdessä pöntössä 43:sta (2,3 %) asuttiin silloin.

Pientä kantojen toipumista oli siis nähtävissä, kun asuttuja pönttöjä oli nyt 6/41 eli 14,6 %. Erityisesti tämä koskee alueen länsiosia (Lapinlahti ja Iisalmi), missä vastaavat luvut olivat $4/12 = 33,3\%$. Varsinkin läntiset metsämyyräkannat ovat kohentuneet. Sen sijaan idässä tämän lajin tilanne on keho, kuten koeppyyntit Sonkajärvellä, Rautavaaralla, Nurmeksessa ja vielä Kuhmossakin näyttivät.

Helmipöllön poikanen oksalla. Kuva: Uolevi Skarén

Saaliseläinkantojen laikuittaisuutta osoittanevat suhteellisen korkeat munamäärät: kuuden pesän lopulliset munaluvut olivat viidestä seitsemään, keskimäärin 5,83.

Jokin peto tuhosi Lapinlahden Kontiuporolla kaikki kuusi munaa jo huhtikuun lopulla. Yhtä huonosti kävi Iisalmessa ns. Kurteliuksen pöntöllä poikasvaiheessa. Pesässä oli neljä munaa ja kaksi vastakuoriutunutta poikasta vielä 8.5. Kuitenkin 25.5. pönttö oli tyhjä, alla kärpän uloste.

Kaikkiaan pedot veivät noin joka kolmannen ($12/35 = 34,3\%$) munista ja/tai poikasista. Lisäksi ainakin viisi poikasta ($3/35 = 14,3\%$) syötiin pesässä kannibalismina. Tämä kertoo saalistilanteen huonoudesta pesinnän edetessä. Tärkein saaliseläin oli metsämyyrä, sillä suosittu peltomyyrä oli ilmeisesti vasta paikoitellen toipumassa. Muiden jyrksijöiden, päästäisten ja lintujen osuus oli vähäinen.

Omituisin saalis oli edellä mainittu metsäkirvinen, joka oli hiljattain palannut muutolta, koskapa löytyi 12.5. Se näytti muuten ehjältä, mutta kaikki isot siipisulat puuttuivat! Tuskin se on tänne jalkamiehenä ulkomailta kävellyt, mutta emo olisi sulat kiskonut? Pesässä oli vasta neljä munaa ja yksi vastakuoriutunut poikanen. No, kaipa tarkoituksena todella oli pieniä saalis perusteellisesti pikkuisille.

Kolme valmiiksi rengastettua emoakin osui haaviin. Eräs oli merkitty Muhoksella 12.6.02 poikasena. Se oli tullut 153 km SSE vajaassa kolmessa tunnissa. Toinen oli rengastettu Valassaarten lintuaseamalla 10.9.03 löytöpaikasta 302 km länteen. Matkaan kului vuosi ja 7,5 kuu-

taraistutkimus. Olen jatkanut sitä aina silloin, kun lomaosake on ollut käytettävissämme. Toistaiseksi viimeisimmät havainnot ovat keväältä 2005. Vaikka englanninkielinen alustava käsikirjoitus on jo kirjoitettu, tarkoituksena on jatkaa seuranta mahdollisuuksien mukaan ja täydentää tutkimusta. Yöpymispaikkojen ekologia ja lajien välinen vertailu (ks. Morrison & Caccamise 1990) sekä ”konserttilaulanta” ovat eräitä jatkotutkimuksen aiheita (ks. Searcy 1992). Naaraiden solo- ja duettolaulanta ovat niinkään kiintoisia ilmiöitä rekisteröitäviksi kottaraisilla (Langmore 1998).

Aurinkorannikon kottaraistutkimus koskee kahta lajia, mustakottaraista (*Sturnus unicolor*, esp. Estornino negro) ja kottaraista (*S. vulgaris*, esp. Estornino pinto), jonka talvehtimisalueisiin Etelä-Euroopan maat kuuluvat. Mustakottarainen on suurimpaan osaan Eurooppaa levinneen kottaraisen eteläinen vastinlaji, joka on levinnyt Pyreneiden niemimaalle ja Välimeren etelärannikolle. Kuten edellä on käynyt ilmi, molemmat kot-

taraislajit viihtyvät sekaparvissa varsinkin pesimäajan ulkopuolella. Punakottaraista (*S. roseus*) esiintyy vain kaukana Kaakkois-Euroopassa (Jonsson 1995).

Mainittakoon, että talvisaikaan Aurinkorannikolla lomailee/ asustelee yli 10000 suomalaista (Ole, La Revista Finlandesa 4/ 1999).

Kirjallisuutta:

- Jonsson, L. 1995: Euroopan linnut. Tammi.
Langmore, N.E. 1998: Functions of duet and solo songs of female birds. Tree vol. 13, no. 4 April 1998.
Morrison, D.W. & Caccamise, D.F. 1990: Comparison of roost use by three species of communal roostmates. Condor 92: 405-412.
Ole-lehti, La Revista Finlandesa No.4, 1999.
Peris, S., Motis, A., Martinez, Vilalta, A & Ferrer, X. 1991: Number and distribution of wintering starlings (*Sturnus vulgaris*) in Spain over the last 30 years. Journal Fuer Ornithologie 132: 445-450.
Sandberg, R. 1992: European Bird Names in fifteen languages. Lund 1992.
Searcy, W.A. 1992: Song repertoire and mate choice in birds. Am. Zool. 32: 71-80.

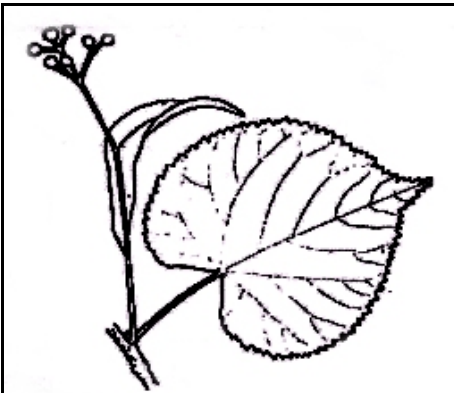

Kartta: Aurinkorannikon kottaraisseurannan alueet Etelä-Espanjassa.

Ylä-Savon lehmuksesta

Puhuessamme luonnonvaraisista jaloista lehtipuista Suomessa tarkoittamme seuraavia: (metsä)tammi, (metsä)saarni, (metsä)vaahtera, kynäjalava, vuorijalava ja metsälehmus. Näistä viimeksi mainittu on lajina maassamme yleisin ja pohjoisin juontaen reliktinä jääkausien jälkeiseltä lämpökaudelta, jolloin se oli täällä hyvin yleinen. Paitsi upeana puuna, metsälehmus on jo kauan ollut tunnettu muun muassa käytöstään puuaineena luokkeihin ja kuoren niinenä mm. mattoihin ja köysiin. Tästä tulee vanha rinnakkaisnimi niinipuu, joka näkyy kartoissa usein paikoin Ylä-Savossa.

Metsälehmuksen (vertaa kuva 1 ja kartta) pohjoisraja noudattelee linjaa Kristiinankaupunki-Laihia-Reisjärvi-Pyhäjärvi-Sonkajärvi-Nurmes-Tuupovaara. Linjalla pohjoisimpana esiintymänä on Sonkajärven Salmisenmäen 6-runkoinen lehmus.

Kuva 1: Metsälehmus (*Tilia cordata*)

Heinäkuussa 2005 ILYY:n suorittamalla tarkastuskäynnillä havaittiin runkojen

olevan edelleen lujia. Yhtään vihertävää versoa ei kuitenkaan löytynyt (vertaa kuva 2). Mukana ollut paikallinen opas Risto Juntunen muisteli, että ainakin vielä kesällä 2003 Salmisenmäen lehmus vihersi. ILYY suorittaa uuden tarkastuksen heti keväällä 2006. Mikäli Salmisenmäen lehmus »antaa periksi» pohjoisimmaksi esiintymäksi noussevat luonnonvaraisina kasvavina lehmuksina Reisjärven Pitkäljärven Kokkonien lehmukset ja/tai Kiuruveden Haapakummun lehmus Varttimäessä.

Kuva 2: Metsälehmus, jossa kuusi runkoa Sonkajärven Salmisenmäessä heinäkuussa 2005. Kuva Eini Tallgren

Iisalmessa tunnettuja luonnonvaraisena kasvavia metsälehmusesiintymiä ovat Lappetelän Taartinlehto ja Pyssymäki, Ruotaanmäen Nurmelmän haka, Haukimäen Ukonmäki sekä Suomäki - yhteensä viisi. Hävinneitä ovat esiintymät Iimäellä ja Ohenmäessä. Salmisenmäki lienee Sonkajärven ainut luonnonvarainen lehmusesiintymä, Vieremällä tunnetaan

Mitä liituriemon ruumiinavaus paljasti?

Haukiniemen puunkaato-onnettomuudessa 18.5.05 surmansa saanut liitioravaemo on preparoitu. Sen nahka ja kallo säilytetään Iisalmen luontomuseossa, ruho formaliiniin Kuopion museossa. Eläin oli kuollut silmänräpäyksessä iskusta takaraivoon. Se painoi 182g ylitäten kirjallisuudessa mainitun maksimikoon (170g).

Painosta lähes neljännes (24.2 %) oli valtavaa mahalaukkua. Jos 70 kilon ihmisellä olisi yhtä iso masu, se painaisi noin 17 kiloa! Maha oli täyteen ahdettu koivun norkkomassaa - lehdehän eivät olleet vielä puhjenneet. On ihme, että äiti oli jättimahoineen pystynyt vääntäytymään läpi kotinsa 40 mm oviaukosta.

Venyneitä nisiä oli yllättäen peräti neljä paria, joiden alla paksu maitorauhaskudos. Teoriassa poikasia voisi siis olla ehkä jopa kahdeksan, vaikka viisikin on ylen harvinaista. Tosin jo pienemminkin poikueen imetys on emolle raskas rasitus. Niinpä Haukiniemen neljä poikaa painoivat yhteensä 151 g eli enemmän kuin äitinsä ilman tuota jättimaha.

Poikuekokoa rajoittaa nähtävästi myös pesäontelon läpimitta. Kiuruvedellä on parhaillaan eräässä kirjosisepolle (!) tarkoitettussa pöntössä emo ja kolme poikasta. Niinpä tämä ilmeinen hätätilakoti näyttää olevan täynnä siipioravia. Poikasten alkuperäisen asunnon sisähal-

kaisija oli 18 cm, ja tappuraa täynnä olevan haapaonkalon pituus ainakin yli metrin.

Liito-orava, kuva Uolevi Skarén

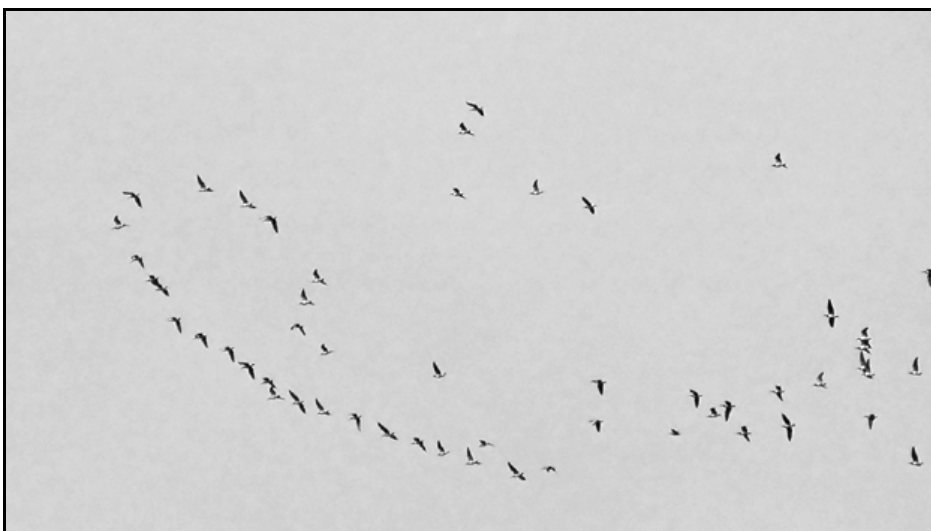
Joillakin pikkujyrsijöillä istukan arvet säilyvät kohdussa pitkään. Esimerkiksi metsäsopulilla niistä voi lukea kahdenkin peräkkäisen poikueen koon. Haukiniemen emolta arvet olivat jo lähes hävinneet, vaikka synnytyksestä oli kulunut vasta suhteellisen vähän aikaa.

Sinänsä surullinen tapaus paljasti siis monia kiintoisia seikkoja imettävästä emosta.

Noin klo 8 Yliluoman Jarmo ja kirjoittaja löysivät ensimmäiset hanhiparvet kaukana idän suunnassa. Hanhien muutto oli tuohon aikaan päivästä suoraan etelään, vajaan kolmen tunnin kuluttua suuntaansa muuttanut tuuli ajoi ne lähemmäksi meitä, jolloin parvet joutuivat lentämään myötätuulella lounaaseen ja lopuksi kova itätuuli ajoi loput nokka kohti länttä.

Vähän ajan kuluttua seuraamme liittyi Huttusen Tarmo ja kun noin 1 000 en-

simmäistä hanhea oli laskettu, oli aika kutsua Väänäsen Aaro mukaan. Aaro osui paikalle juuri sopivasti kun päivän suurin parvi (n. 600 lajilleen tarkemmin määrittämätöntä hanhea) lipui rauhallisen hitaasti lounaaseen pitkinä jonoina ja nauhoina. Sykähdyttäviä olivat suoraan päin päältä muuttaneiden valkoposkihanhien kaarimuodostelmat, jolloin lintujen haukkuva ääni kuului selvästi.

Valkoposkihanhia muutolla. Kuva: Jarmo Yliluoma

Saimme kännykän avulla tietoja muista porukoista ympäri P-Savoa, päämuutto oli todella nyt käynnissä koko Suomessa ja luvassa oli Ylä-Savon ja samalla koko maakunnan ennätystulos. Itäkan peltojen hanhien loppusumma oli täysin vertailukelpoinen muiden huippupaikkojen tuloksiin verrattuna; 5 825 hanhea, joista 969 valkoposkihanhia, 4 696 lajilleen määrittelemättömiä Anser-/Branta suku-

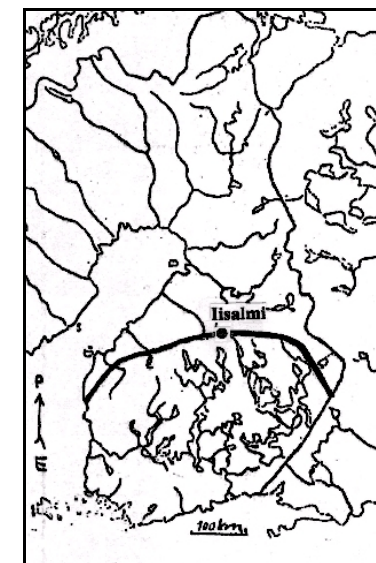
jen hanhia ja Ansereita 160. Kuopion Puutossalmella päästiin lukemiin 6 500, Rautalammin Konnevedellä 9 550, Varkauden Vatunmäellä 5 337, Siilinjärven Vehkamäellä 6 450 ja Kuopion Neulamäellä 3 700. Hienon ja ikimuistaisen päivän Itikalla kruunasi muuttava merikotka sekä pari tikliä.

pari, Kiuruvedellä kymmenen ja Pielavedellä jo yli kolmekymmentä esiintymää, useita mm. Katajamäessä.

Suurin osa Ylä-Savon alueen lehmuksisista, nimenomaan piholla, puutarhoissa ja puistoissa, ovat nykyisin puistolehmuksia. Se on metsälehmuksen ja alueella kolmantena lajina tavattavan isolehtilehmuksen risteytys. Muita maassamme kasvatettavia lehmuslajeja (yhteensä seitsemän) ei Ylä-Savossa juuri tapaa. Alla olevassa taulukossa on esitelty kolmen yleisimmän lehmuslajimme tuntomerkit.

ILYY tarkkailee lehmuksia Ylä-Savossa jatkuvasti ja ottaa mielellään vastaan tietoja esiintymistä.

Kirjallisuutta
Hämet-Ahti, Palmen, Alanko, Tigerstedt: Suomen puu- ja pensaskasvio, Helsinki 1989.
Åberg: Metsälehmus Ylä-Savossa, Iisalmen Luontoutiset 1983 nro 2, ss. 3-4.
Vuokko: Jalopuukysely, Suomen Luonto, joulukuu 2005, ss. 40-41.
Mainio: Jalot lehtipuut yleistyvät Suomessa, Helsingin Sanomat 8.12.2005 s. A 9.

Kartta: Metsälehmuksen pohjoisraja Suomessa.

	RUNKO	KUKINTO	LEHTILAPA ALTA
Metsälehmus (Tilia cordata)	15-30 metriä, muhkuraton	14-15-kukkainen, pysty	sinivihreä, suonihangoiltaan ruskeakarvainen
Isolehtilehmus (Tilia platyphyllos)	15-20 metriä, muhkuraton	2-5-kukkainen, nuokkuva	vaaleanvihreä, vihreäkarvainen
Puistolehmus (Tilia x europaea)	15-30 metriä, muhkurainen	5-10-kukkainen, nuokkuva	vaaleanvihreä, suonihangoistaan likaisenvalkokarvainen

Taulukko: Kolmen yleisimmän lehmuslajimme tuntomerkit.

Naakkojen sosiaalinen tapahtuma talvisessa metsässä

Havaintokirjojeni kokoelmasta löytyi seuraavanlainen luontotapahtuma. Kuvaus oli kirjoitettu suoraan maastossa.

Marraskuun 28. päivä 1998 rakensi talvea Iisalmessa. Sää oli pilvinen ja keveitä lumuhiutaleita leijaili hiljalleen entuudestaan vähälumiseen maahan. Veturitalinkadun ja Junailijankadun liittymän kohdalla olevaan metsikköön oli koontunut sadoittain varislintuja, etupäässä naakkoja. Näistä suurin osa oli asettautumassa yöpymään tummaan metsikköön, jonka puulajeina ovat mänty, kuusi ja koivu. Eräiden puiden latvaoksisot olivat klo 15.50 ”mustanaan” lintuja. Arviolta koko metsikössä lieenee ollut peräti 250-500 lintua; määrä vaihteli näköalueelle tulevien ja sieltä poistuvien parvien vuoksi. Linnuista noin 70 eli 14-28% löytyi maasta, puiden reunustamalta vajaan hehtaarin kokoiselta aukiolta.

Varovainen lähestyminen puiden suoja-
sa ja infrapunakiikareiden käyttö paljas-
tivat, että naakat olivat ryhmissä maassa
lumella. Miksi ne eivät olleet puiden ok-
silla? Lähempi seuranta osoitti, että naa-
kat tekivät jotakin maassa 3 - 5 sentti-
metrin kokoisilla kivennupuloilla. Kysy-
mys heräsi: kävivätkö ne sosiaalista
”pallopeliä” toistensa kanssa kiviä no-
killaan töykkimällä ja niitä vierittelemäl-
lä? Tuore, ohut lumikerros mahdollisti
jälkitarkastuksen: kiviä oli todella liiku-
teltu, niiden ympärillä oli runsas jälki-
rinki. Lumikentällä oli runsaasti tällaisia

”pelijälkiä”. Voisiko tämän käyttäytymi-
sen tulkita sosiaaliseksi leikitapahtu-
maksi, ajanvietoksi ennen pitkää, pime-
ää yöpymisjaksoa? Aurinko nousi Iisal-
men Sanomien mukaan 28.11 klo 9.13 ja
laski 14.45; pimeä päättyi 8.07 ja alkoi
15.50. Pimeää aikaa kesti siis yli 16 tun-
tia. Keskellä yötä naakat lähtevät liik-
keelle ainoastaan häirinnän, esimerkiksi
voimakkaan taskulampun valokeilan häi-
ritseminä. Silloin ne räpistelevät oksis-
tossa vain vähän aikaa laskeutuen pian
uusille yöpuille/ oksille.

Naakka, kuva Jarmo Yliluoma

Mainittakoon, että vuosia sitten Espoon
Laaksonlahden urheilualueella naakat
osoittivat selvästi kiinnostuksensa ten-
nismäistä soft-ball pallopeliä kohtaan.
Pikkupallojen liikkeet maassa ja lentora-
dat ilmassa herättivät erään naakan kiin-
nostuksen jäädä katselemaan peliä ihan
läheltä. Havainto ei ollut kuvitteellinen.
Se oli selvä myöskin pelin ulkopuolisten
henkilöiden näkemänä.

Kuten STT:lle kirjoittamassani jutussa
kerroin (julkaistu esim. Savon Sanomis-
sa 30.7. 2002), naakat ja naakkojen suku-
laislajit ovat osoittautumassa älykky-
dessä kovaksi kilpailijaksi peräti sim-
panssille. Tällaisista havainnoista on al-
lekirjoittaneella muutakin aineistoa.

Lopuksi lieene kuitenkin syytä huomaut-
taa, että etologian piirissä pyritään vält-
tämään eläinten käyttäytymisen tulkitse-

mista inhimillistämisen periaatteilla (ks.
esimerkiksi Salo J. & M. Soikkeli 1983:
Eläinten käyttäytyminen, Otava ja Lo-
renz, K. 1953: Eläinten käyttäytyminen
Tammi).

Naakkojen/varislintujen yöpymisestä ja
lentoleikeistä Iisalmessa olen kirjoittanut
Siivekkäessä 1985, 2: 64) ja Iisalmen
Luontouutisissa (1998: 5-7).

Niiranen Markku

Kaikkien aikojen hanhiarktika

Lintuharrastajien, aivan keiden tahansa,
haaveena on päästä joskus oikein an-
toisalle yölaularajetkelle, kevätmuuton
seurantaan ”valiopaikalle” tai stajjaa-
maan kunnon arktisten lintujen massa-
muuttoa syksyisin.

Arktisten lintujen (pääasiassa hanhien)
päämuuton osuminen otolliseen aikaan
samalla harrastajien sattuessa otolliselle
paikalle; siinäpä unelma, joka kauan oli
jo keikkunut Iisalmen lintuporukoiden
toivelistan kärjessä. Tuo päivä koitti
16.10.2005 Itikalla.

Sunnuntai 16.10 valkeni karmaisevan
kylmänä ja niin piti ollakin. Edellisen
päivän säätietoja tutkaillessa voi tulla
vain yhteen johtopäätökseen: hanhille
tulee nyt lähtö arktisilta pesimäsjoiiltaan,
sillä sinne oli luvassa pyrstösulkia jäätä-
vää kylmää ja kovaa koillisen – idän vä-
listä tuulta.

Tuulen suunta oli siis oikea, sillä se ajai-
si toivon mukaan ainakin osan hanhipar-
vista myös sisämaahan meidän iloksi.
Tavallisesitihan vain Etelä- ja Pohjois-
Karjalan porukat saivat nauttia huikeasta
arktikasta, nyt mekin voisimme saada
osamme.

Pohjois-Savon tunnetuin muutonseuran-
nan paikka on Kuopion Puutossalmi
mutta oletimme, että melkoisen osan täy-
tyisi kulkea myös meidän yhdensuuntais-
sen vesistöreittimme kautta. Kartan pe-
rusteella paikaksi muodostui luontevasti
Itikan pellot, josta on hyvä näkyvyys laa-
jalle vesistöalueelle.

Purevan kylmä tuuli repi tuulipuvun
housuja, päällä untuvatakki, termospul-
lossa kuumaa kaakaota... Mutta lämmin
eväskin unohtui, kun näytelmä alkoi.